

Posudek vedoucího bakalářské práce

Jaroslav Větrovský – Co znamená interpretovat text? Rozumění a výklad v Heideggerově hermeneutice fakticity

Ústav filosofie a religionistiky, FFUK, leden 2024

Práce Jaroslava Větrovského je podrobným zkoumáním Heideggerovy filosofie ze 20. let 20. století, již Heidegger sám označoval jako „hermeneutiku fakticity“. Autor si klade otázku: co v této filosofii, která rozumění a výklad spojuje primárně s individuální existencí a jejím sebeporozuměním, plyne pro interpretaci textů? K této otázce se autor dostává ve čtvrté kapitole. Druhá a třetí kapitola, které následují o kratinkém úvodu, nabízejí výklad pojmů nezbytných k jejímu zodpovězení: „fakticita“, „rozumění“ a „výklad“.

Druhou kapitolu autor člení do částí (i) fakticita, (ii) hermeneutika fakticity a (iii) bdělost. Motivem, který prostupuje nejen první kapitolu, ale celou práci, je myšlenka, že v rozumění se jedinec vztahuje k faktu vlastní existence, přičemž v explicitním výkladu se tento sebevztah stává zřetelným, existence se stává bdělou vůči sobě samé. Autor zde vychází z velmi dobrého osvojení Heideggerových textů a nabízí výstižné parafráze, například když mluví o tom, že pobyt je „to, co má být interpretováno i samo interpretaci provádí“ (14). Především však jako hlavní cíl označuje možnost pobytu „zajistit autenticitu ... cestou sebeinterpretace“ čili „vyvolat ‚základní bdělost‘ pobytu vůči sobě samému“ (16). Tento cíl naplňuje hermeneutika fakticity tím, že upozorňuje na sebeodcizení, jímž je „rozptýlenost v obstarávaném světě“, „odpadnutí od sebe samého“ (18). Autor zároveň konstatuje, že tím se liší Heideggerova hermeneutika od hermeneutiky tradiční: „Předmětem Heideggerovy Hermeneutiky... není text, řeči či druhý jako takový. Je jím fakticita pobytu.“ (19). Proto se hermeneutika fakticity uskutečňuje „jen jako sebeinterpretace“ (19, též 20). Druhý přitom není zcela mimo zorné pole Heideggerovy hermeneutiky. Nicméně v ní nehraje roli toho, komu je třeba rozumět, nýbrž toho, kdo nás odcizuje a jehož výklad je třeba odvrhnout: „Druhý je pro pobyt především zdrojem neautenticity.“ (19).

Třetí kapitola, věnovaná pojmům rozumění a výklad, začíná výkladem Heideggerovy teze, podle níž je rozumění vztahem k vlastním možnostem. Ty nejsou předmětem volby, ale něčím, v čem jsme se ocitli (jsou „vržené“). Zároveň je třeba rozumění a výklad vztáhnout ke světu jako souvislosti významových poukazů, neboť bytí, jemuž rozumíme, když rozumíme sobě, je „bytím ve světě“: každé jednotlivé věci rozumíme v obsáhlejší kontextu významové souvislosti (světa) a způsobem, jak ji používáme, ukazujeme, jak rozumíme světu i sobě. Na pozadí tohoto pojmu rozumění autor vyzdvihuje tři rysy Heideggerova pojetí výkladu:

- (1) výklad je „rozvinuté rozumění“, není tedy zprostředkováním rozumění, které nám chybělo, ale vyjasněním rozumění, které jsme již měli.
- (2) výklad má strukturu „něco jako něco“.
- (3) výklad není nutně řečové povahy; existuje i praktický výklad například při zacházení s věcmi; výpověď je „odvozený modus výkladu“.

Autor se vymezuje vůči Dreyfusově interpretaci, podle níž je explicitní výklad vyvolán situacemi, v nichž naše obvyklé rozumění selhává. Tvrdí, že Dreyfus popisuje specifické situace, nikoli základní rysy výkladu. Proti tomu navrhuje širší vymezení: podstata výkladu spočívá „v odkrývání významových vztahů určujících jsoucno, jehož se výklad týká.“ (32) Odkrývání těchto významových vztahů můžeme ve výkladu realizovat proto, že nám nejsou zcela neznáme. Podmínkou výkladu je před-porozumění tomu, co vykládáme. Autor na tomto místě představí Heideggerovu triádu Vorhabe, Vorsicht a Vorgriff (33-36), aby nás v závěru třetí kapitoly vrátil k vlastnímu úkolu Heideggerovy hermeneutiky, již je „stát se bdělým,

ostrážitým (*Wachsein*)“: nebýt při výkladu vydán napospas předporozumění, které nám nabídl veřejný výklad, nýbrž svůj výklad vypracovat z věcí samých (36).

Otázce celé práce, totiž „co znamená interpretovat text?“, Jaroslav Větrovský věnuje čtvrtou kapitolu, přičemž ji rozdělí do dvou dílčích problémů: zaprvé co znamená, že při interpretaci textu jde o výklad sebe sama (4.1), a zadruhé, jakou roli hraje text při výkladu pojatém jako sebe-výklad (4.2.)?

Platí-li, že výklad je sebe-výkladem, je i výklad textu vztahem k možnosti, kterou pro mne text představuje: soudkyně používá text „za účelem řešení sporu“, cestující vykládá jízdni řád „za účelem cestování“ (39). Oba se primárně vztahují ke svým možnostem a tím rozvíjejí určité porozumění sobě samým. Sebe-vztah ale není to jediné, co do výkladu textu (zákona, jízdniho řádu, literárního díla) vstupuje. Každý výklad se odehrává v určité situaci (soudní řízení, cesta), již je třeba vyřešit. Soudkyně potřebuje rozhodnout případ, cestující způsob přesunu. Tyto cíle „vymezují perspektivu“, což autor vztahuje k pojům „Vorsicht“ a „Blickbahn“ (40). Dále každý výklad navazuje na předporozumění, které máme například o tom, co je krádež („Vorhabe“), a které se během rozsuzování explicitně vykládá, takže zpřesňujeme a posouváme již existující pojmové prostředky („Vorgriff“). Výklad je celkové zprůhlednění těchto východisek, a to takové zprůhlednění, které je otevřené možné změně (odvržení předsudku při konfrontaci s věcí).

Výklad se však netýká jen toho, kdo interpretuje, ale i toho, co interpretuje, v našem případě text. Jak uvádí Jaroslav Větrovský, pro tradiční hermeneutiku je text něčím, co je interpretovi cizí a co má být vyloženo. Naopak v Heideggerově hermeneutice je „pobyt tím, co vykládá, i co má být vyloženo“ (44). Když chápeme větu „Venku prší“ ve smyslu „Nikam nejdu“, rozumíme jí ze své situace. Podobně u psaného textu, který „nikdy nebyl oddělen od světa čtenáře“ (45). Proti tomu lze namítnout, že textu nám nabízí něco nového, co mění naše sebechápání. Na to autor odpovídá tím, že text funguje jako zrcadlo:

„To, co je nové a cizí, co text vnáší do mé existence, je právě ono působení jako zrcadlo. Text mi otevírá možnost rozvinout vlastní sebe-porozumění, se kterým před něj předstupuji, osvojit si ho, učinit ho výslovným.“ (46)

Zdá se tedy, že jedinou funkcí textu je umožnit recipientovi lepší sebezporozumění. Jaroslav Větrovský – snad aby předem oponoval námitce, že to je forma solipsismu – upozorňuje, že naše sebe-pojetí je vždy s druhými, je vždy spolubytím. Až doposud ale práce upozorňovala, že druzí jsou pro nás zdrojem neautenticity, tedy pramenem ne-vlastního, převzatého, průměrného sebe-výkladu. Proti ní jde taková interpretace, která je „odkrýváním“, neboť v ní „si interpret otevírá přístup k věcem samým“ (50). Při takovém odkrývání je vykládající otevřen i tomu, že se bude muset vzdát svého před-pojetí, „pokud neobstojí v konfrontaci s věcí, o které text je“ (52).

Na práci velmi oceňuji, že Heideggerovo pojetí výkladu uchopuje v jeho komplexitě. Jak píše v závěru, je jednotou tří složek. V textové interpretaci jde o sebe-výklad někoho (rozvinutí vlastních možností), o interpretaci jazyka (textu) a toho, o čem text vypovídá. Ve svém celku se ovšem práce věnuje především první složce. Ostatně ji autor uzavírá důrazem na „bdělost interpreta vůči sobě samému“: „výklad... má schopnost vytrhnout člověka z jeho sebeodcizení, rozptýlenosti v ‚ono se‘, a umožnit mu nalézt sebe samého.“ (52)

Práce je napsaná velmi kultivovaným jazykem, opírá se o důkladné osvojení Heideggerových textů z příslušného období jeho tvorby a místy přihlíží i k relevantní sekundární literatuře (Grondin, Dreyfus, Ricoeur). Autor si zvolil zajímavé téma a soustavně je sledoval. Jde dle mého názoru o velmi kvalitní bakalářskou práci. Kladu si následující otázky. Nejprve uvedu otázky, které lze u obhajoby pominout, a poté takové, u nichž bych doporučil, abychom se na ně zaměřili.

Zaprvé mi schází upřesnění toho, co je „tradiční hermeneutika“, vůči níž autor velmi často vymezuje hermeneutiku Heideggerovu, nicméně ji odsoudí *in absentia*. Zadruhé chybí předvedení Heideggerovského pojetí textové hermeneutiky na Heideggerových textech. Nabízelo by se vzít některý z jeho výkladů Aristotela, Kanta, Platóna apod. a na něm ukázat, jak v praxi funguje textová hermeneutika, již Jaroslav Větrovský popsal v obecných rysech.

K vlastní obhajobě navrhuji otázky, které rozvíjejí jednu námitku: interpretace jako sebe-vztah nese rysy solipsismu (ne epistemologického, spíše existenciálního): to, čemu nakonec rozumím, jsem já sám. Druhý či text jsou zrcadlem sebechápání. Vždy vykládám sebe a rozvíjím již to, co nějak vím: „Vykládat mohu jen to, čemu rozumím“ (29n.).

(1) Dokáže toto pojetí interpretace jako sebevýkladu rozlišit různé případy sebevýkladu? U příkladu se soudkyně autor tvrdí: „Mezi rozuměním zákonem a rozuměním sobě samému není žádná mezera ani odlišnost. Zákonu soudkyně rozumí jako sobě samé, jako určité možnosti své existence“ (39) Ovšem může být rozdíl mezi souzením případu, které je nezaujaté (neosobní), a souzením, do něhož soudkyně promítá vztah k sobě, protože je například vydíraná, podplacená, chce se zalíbit médiím nebo má předpojetí ve prospěch či v neprospěch určitého pohlaví či etnika pachatele atd. Na základě čeho můžeme tyto rozdíly sebevztahu od sebe odlišit? Jediné rozlišení, které práce nabízí, je rozlišení mezi autentickým sebechápáním a průměrným pojetím sebe ze světa.

(2) Při interpretaci sdílíme určitý svět a situaci. Výroku „Venku prší“ rozumíme jako „Nikam nejdu“ proto, že sdílíme situaci. Ale ne vždy situace sdílíme. Situace soudkyně, která má rozhodovat, se liší od situace pachatele i obětí. Oprávněné upozornění na to, že výroku rozumíme ze vztahu k situaci (40), by mělo doprovázet uznání mnohosti situací, z nichž některé jsou nesrozumitelné (nesdílené), a vyžadují interpretaci.

(3) Výklad o „světě textu“ a jeho vztahu ke „světu čtenáře“ je natolik zkratkovitý, až hraničí s dezinterpretací (43n.). Autor tvrdí, že se Ricoeur tímto odlišením vrací na pozici subjekt-objektového rozdílu. To si nemyslím. Ricoeur sdílí tvrzení celé práce, že každý text je třeba chápat z určité situace (kontextu, „světa“), ale dodává, že ne vždy jsou tyto světy sdílené. Navzdory tomu, co čteme v práci, Ricoeur netvrdí, že by mohly v interpretaci „splýnout“. Je naopak kritikem Gadamerova „splývání horizontů“. Interpretace je střetem a dílčím průnikem („intersection“), nikdy splnutím („fusion“). Klade si otázku specifčnosti textů, jejichž „svět“ není reálný (literární texty). Ovšem nejen fiktivní světy literárních textů, ale i světy textů historických jsou ve vztahu ke „světu čtenáře“ jiné, což autor práce odmítá.

(4) Práce jinými slovy opakovaně odmítá představu, že rozumění a výklad se vztahují k něčemu cizímu. A přece chce, aby při výkladu věci docházelo k odvržení předsudků (43). Jak chce takové odvržení popsat, pokud si zakáže použít kategorii jinakosti a trvá na tom, že rozumíme stále sobě a při výkladu jen rozvíjíme již existující rozumění?

(5) Není příklad zákona, tedy normativního textu, specifický? Autor se opírá o to, že právo rozvíjí již sdílené pojetí krádeže. Ovšem může je nejen precizovat, ale i ovlivňovat, například stanovit co je krádež online identity, zda obchod s pozorností, jak jej praktikují mnohá sociální média, lze považovat za krádež (a zda je například pozornost podobně důležitá a nezczizitelná věc, jako tělo, s nímž se nesmí obchodovat). Autor nerozlišuje s Kantem řečeno mezi legalitou a moralitou, a dále předpokládá, že přechod mezi psaným právem a běžným morálním územ (Sittlichkeit) je plynulý. Jedná se o správný předpoklad? Není v některých případech zákon schválen proto, abychom tento úzus změnili?

Práce splňuje požadavky kladené na bak. práce v oboru filosofie. Doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnotit známkou **v ý b o r n ě**.

V Praze, 31. 1. 2024
Jakub Čapek